

Og det endda til trods for, at Schulz' fremstilling og hans egen holdning til fascismen indirekte kan siges at være udtryk for en stillingtagen til denne debat om fascismen som et mere alment fænomen. Det er for let at afvise denne debat som polemik. Derved kommer forf. dog til at antyde noget centralt i fascismeproblematikken: fascismen er ikke udelukkende et historisk-videnskabeligt spørgsmål, den er osse stadig et politisk spørgsmål.

Karl Christian Lammers

Herbert S. Levine: Hitler's Free City. A History of the Nazi Party in Danzig, 1925-39. The University of Chicago Press, Chicago & London, 1973. 223 s.

H. S. Levines bog er en velskrevet skildring af nazipartiets virke i et meget specielt område, nemlig i fristaden Danzig. Denne tilhørte ikke formelt Tyskland, men dens overvejende tyske befolkning bevarede en meget nøje forbindelse med Tyskland såvel politisk som økonomisk. Levines bog er således ikke en tiltrængt afløser for L. Dennes bog om Danzigproblemet i den tyske udenrigspolitik (Ludwig Denne: *Das Danzig-Problem in der deutschen Aussenpolitik 1934-39*. Bonn, 1959), men et led i den række af bøger, der i de senere år er kommet om nazipartiets udvikling i forskellige egne af Tyskland og om dets placering i forhold til de eksisterende statsorganer.

Hans opfattelse af, at Danzig indtog en speciel plads i nazipartiets historie dokumenteres dog ikke overbevisende, selv om forf. har inddraget et omfattende materiale til sin undersøgelse. Især tyske og engelske arkiver er udnyttet. Indberetninger fra de tyske generalkonsuler, de polske generalkommissærer og de engelske konsuler giver mulighed for at følge intrigerne i fristaden. Via de engelske arkiver kunne forf. komme uden om det problem, at højkommissærernes korrespondance er utilgængelige i Folkeforbundsarkivet i Genève eller ødelagt under krigen. Da den engelske regering var det ledende medlem i Folkeforbundets tremandskomité om Danzig, fik den materialet tilsendt – og det kan nu studeres i Foreign Office's arkiver! Forf. fik ikke adgang til Danzig-Senatets arkiv i Gdańsk, selv om en polsk historiker tidligere har brugt det i anden sammenhæng (se: St. Mikos: *Działalność Komisariatu Generalnego Rzeczypospolitej Polskiej w Wolnym Mieście Gdańsku, 1920-39*. Warszawa, 1971: Om det polske generalkommissariats virke i Danzig).

Levine har stort besvær med at rekonstruere nazipartiets tidlige historie i Danzig, fordi Gau Danzigs arkiv ikke mere findes. Den første periode udmærkede sig ved små mænds små kampe. Udviklingen i Danzig afspejlede ofte stridighederne i nazipartiet på landsplan, selv om denne opfattelse også kan være baseret på en ringslutning, idet kildematerialet for den første periode hovedsagelig er fra de centrale tyske nazimyndigheder. Levine kan kun berette om forholdene i Danzig, når konflikterne kom op på landsplan. Det ses f. eks., at striden mellem partiet og SA under ledelse af W. Stennes fik en udløber i Danzig. Der er også lighedspunkter mellem Danzig og Tyskland i personkonflikten mellem de to nazister A. Forster og A. Greiser, som allerede Denne behandlede udførligt. Hitlers del og hersk politik sås tydeligt i Danzig, idet gauleiteren Forster og senatspræsidenten fra 1934 A. Greiser førte en vidt forskellig politik, men Hitler lod alligevel begge beholde deres poster. På samme måde havde Danzig-nazisterne en Janus-agtig ledelse i 1933-34, hvor H. Rauschning som Senatspræsident på lignende måde som Neurath i Auswärtiges Amt var den konservative facade for gauleiteren Forsters forskellige nazistiske udskjelser. Et andet træk i Hitlers styreform ses også i tilfældet Danzig, nemlig at han nødigt traf afgørelser i de mange interne partikriser og personkonflikter. Enten over-

lod han ansvaret til andre, eller også trak han afgørelserne så længe ud, at problemerne var løst på anden måde. Typisk var det også, at i det lange løb var det afgørende, at A. Forster havde et særligt fortrolighedsforhold til Hitler, i modsætning til A. Greiser. Derfor gik Forster sejrrig ud af de fleste af konflikterne, selv om han som politiker og administrator ustandselig gjorde de forkerte ting og iøvrigt var korrump og ineffektiv.

På alle disse punkter udgjorde Danzig således ikke nogen undtagelse inden for nazipartiets udvikling. Det afgørende var alene, at nazipartiets muligheder i Danzig led af nogle særlige begrænsninger på grund af fristadens internationale status. Folkeforbundets tilstedeværelse i form af en højkommissær, der bl. a. skulle overvåge overholdelsen af forfatningen, satte en bremse for den ensretning, der i selve Tyskland allerede ved udgangen af 1933 var en kendsgerning. Levine påviser, hvordan Danzig endnu i slutningen af 1934 kun var et »halvdiktatur«. Det sidste parti, Zentrum, blev først forbudt i oktober 1938. Ved valget i 1935 fik nazisterne trods valgtryk kun en lille sejr (59 % af stemmerne) – og A. Forster fik et nervesammenbrud af samme grund! Interessant nok var Hitler den første tyske kansler, der forsøgte at indstille de hemmelige tyske lån til Danzig og derved bragte dets kunstigt opretholdt økonomi på randen af en katastrofe. Devalueringen på 40 % var det øjeblikkelige resultat.

Selv om Levines sigte er en beskrivelse af nazisternes rolle, giver han for 1930-ernes vedkommende også en bredere skildring. Han påviser Folkeforbundets og især Englands ringe interesse for at gøre garantien over for Danzig effektiv, hvilket især ses ved historikeren C. J. Burckhardts overtagelse af højkommissærposten i 1937. Dennes virke og samspil med Greiser og de moderate i det tyske udenrigsministerium som Weizsäcker skildres med stor forståelse og få kritiske kommentarer. – Bogen afsluttes karakteristisk nok ikke med en analyserende konklusion, men med en epilog, der giver et kort rids af udviklingen fra 1939 til 1945 i Danzig.

Kay Lundgreen-Nielsen

Bernd Martin: Friedensinitiativen und Machtpolitik im Zweiten Weltkrieg 1939–1942. Geschichtliche Studien zu Politik und Gesellschaft bind 6, Droste Verlag, Düsseldorf, 1974. 572 s. DM. 82.

Med dette første af planlagt to bind om de mange og forskellige fredsbestræbelser og -initiativer, der blev forsøgt mellem de krigsførende parter under II. Verdenskrig, har den unge Freiburger historiker Bernd Martin grebet om nælden mht. krigens nok forskningsmæssigt mest vanskelige og politisk mest kontroversielle spørgsmål, ikke alene fordi det faktisk er første forsøg på systematisk at behandle denne – i forhold til krigens militære og almindelige politiske historie – noget oversete og kun i detaljer kendte side, men osse fordi selve emnet ikke altid har harmoneret lige godt med det billede, de krigsførende stater ønskede at give af sig selv under og efter II. Verdenskrig. Et indblik i disse politiske problemer giver forf. f. eks. gennem oplysningen om, at de dele af de engelske kabinetsprotokoller fra dagene 18.–19. juli 1940, hvor der ifølge andre kilder blev drøftet og stemt om et fredsinitiativ over for Tyskland, er spærret for forskningen indtil 1990!

Det er derfor evident, at med den status fredsspørgsmålet – forstået som forhandlinger om fred – havde under II. Verdenskrig, hvilket osse kunne siges at være en følge af krigens totale karakter, der så at sige udelukkede en officiel og dermed af diplomatiet båret fredspolitik, nemlig en status som noget uofficielt og noget parterne i givet fald skulle kunne distancere sig fra, kommer spørgsmålet om kilderne hertil og deres udsagnskraft og -værdi til at spille en ret afgørende rolle. Og det må siges at være et impone-